

Marcin Goch
Polski Instytut Studiów nad
Sztuką Świata, Warszawa

ZAPOMNIANE MALARSKIE POLONIKA W ZBIORACH MUZEÓW UKRAINY

Słowa kluczowe: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego | Ukraina | muzeum | kwerenda | inwentaryzacja | malarstwo | polonika | polskie dziedzictwo kulturowe poza granicami kraju

Marcin Goch: absolwent Zakładu Historii Sztuki Nowoczesnej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 2009 stały współpracownik Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Uczestnik blisko 20 wyjazdów naukowych w latach 2009–2016, dotyczących poszukiwań i dokumentacji polskich dzieł sztuki na terenie Białorusi, Ukrainy i Niemiec.

Od 2000 roku, dzięki porozumieniom zawieranim przez polskie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dyrektorami muzeów we Lwowie na Ukrainie, przystąpiono do inwentaryzacji dzieł sztuki o polskiej proweniencji, znajdujących się w zbiorach lwowskich¹. Prowadzone prace w wybranych placówkach muzealnych zaowocowały m.in.: publikacjami dotyczącymi kolekcji szkielez wytwórni europejskich² oraz polskiego plakatu³ z zasobów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie.

---

¹ J.T. Petrus, *Inwentaryzacja polskiego dziedzictwa kulturowego w muzeach ukraińskich* [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. II, Białystok 2010, s. 11–12.

² A.J. Kasprzak, H. Skoropadowa, *Europejskie szkielez od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Warszawa 2008.

³ A.A. Szablowska, M. Seńkiw, *Plakat polski ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Warszawa 2009.

Il. 1. Aleksander Kokular, *Portret Julii Idzkowskiej*, 1839 r., Narodowe Muzeum Sztuki Ukrainy w Kijowie.

Z czasem zainteresowanie pracowników MKiDN i polskich historyków sztuki przeniosło się na inne ośrodki ukraińskie. W muzeach Kijowa badania były prowadzone pod kierunkiem prof. Waldemara Delugi (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). Z powyższych kwerend pochodzi m.in. odnaleziony w Narodowym Muzeum Sztuki Ukrainy portret pędzla Aleksandra Kokulara (il. 1). Dopełnienie kijowskiej inwentaryzacji stanowiły prace nad odtworzeniem dorobku Wilhelma Kotarbińskiego przez autora niniejszego artykułu, w oparciu o nieznane wcześniej obiekty muzealne i materiały źródłowe⁴.

Następnie w latach 2009–2014, dzięki Departamentowi Dziedzictwa Kulturowego (ob. Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych) MKiDN, przeprowadzono szereg kwerend badawczych w placówkach muzealnych Ukrainy. W celu przybliżenia szeroko zakrojonych działań wspomnianego departamentu (nie tylko za wschodnią granicą Polski) warto w tym miejscu odesłać Czytelnika do artykułu Doroty Janiszew-

---

⁴ M. Goch, *Spuścizna artystyczna Wilhelma Kotarbińskiego w zbiorach muzeów Kijowa* [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem...*, t. I, Białystok 2010, s. 141–151.

Il. 2. Henryk Siemiradzki, *Jaskinia piratów lub Piraci Isawryjscy sprzedający swój łup*, ok. 1880 r., Muzeum Sztuki w Charkowie.

skiej-Jakubiak, która podsumowała działania wspomnianej instytucji w zakresie ochrony polskiego dziedzictwa poza granicami RP⁵.

Wracając do powyższych kwerend należy podkreślić, że ich nadrzędny cel stanowiło wstępne rozpoznanie poloników (głównie malarstwa) – wcześniej nieodnotowanych przez polskich badaczy w zbiorach muzeów, znajdujących się poza Kijowem i Lwowem. W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane krótkie charakterystyki wyników poszukiwań, dotyczące prac malarskich polskich artystów (lub ewidentnie z Polską związanych), znajdujących się w wybranych instytucjach na terenie Ukrainy.

W Muzeum Sztuki w Charkowie na ekspozycji stałej znajdują się trzy obrazy Henryka Siemiradzkiego i jeden Jana Ciąglińskiego⁶. Na szczególną uwagę zasługuje praca, urodzonego w niedalekich Peczenihach, Siemiradzkiego pt. *Jaskinia piratów lub Piraci Isawryjscy sprzedający swój łup* (il. 2). Obraz, stanowiący ozdobę charkowskiego muzeum, pozostaje kwintesencją stylu najświetniejszego polskiego akademika, gdzie harmonijne, wysmakowane barwy korelują ze światem pełnym pasji i namiętności.

⁵ D. Janiszewska-Jakubiak, *Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Prace Departamentu Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP [w:] Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem...*, t. I, Białystok 2010, s. 11–19.

⁶ Por. M.A. Górenowicz, *Akademickie prace Jana Ciąglińskiego (1858–1913) [w:] Henryk Siemiradzki i akademizm*, red. J. Malinowski i in., Warszawa–Toruń 2016, s. 401–409.

Il. 3. Augusta Kochanowska, *Pielgrzymi*, ok. 1900 r., Muzeum Sztuki w Czerniowcach.

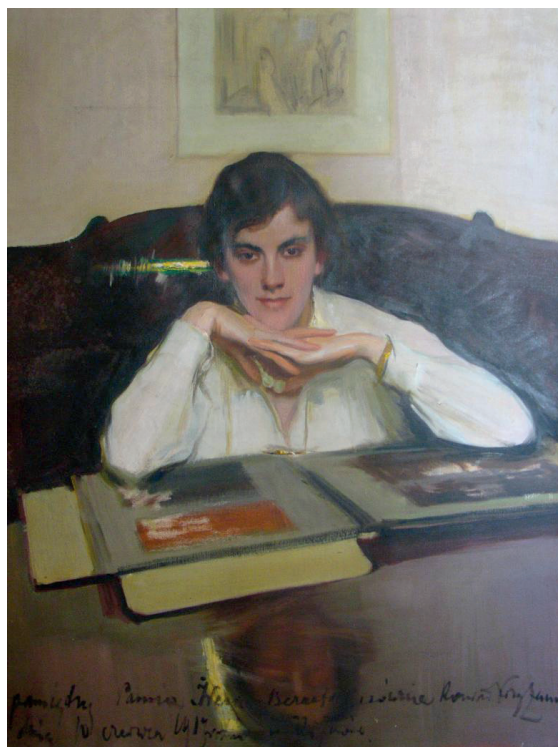

Il. 4. Humnary, Muzeum Sztuki w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

W Muzeum Sztuki, w wielokulturowych niegdyś⁷ Czerniowcach znajduje się duża ilość prac zapomnianej malarki Augusty Kochanowskiej (il. 3), która w swojej twórczości dokumentowała życie i obyczaje ludności Karpat Wschodnich, w szczególności Huculszczyzny⁸. Na ekspozycji stałej wyróżnia

⁷ M. Pollack, *Po Galicji. O chasydach, Huculach, Polakach i Rusinach. Imaginacyjna podróż po Galicji Wschodniej i Bukowinie, czyli wyprawa w świat, którego nie ma*, Wołowiec 2007, s. 151–154.

⁸ Por. *Kresy w fotografii Henryka Poddębskiego*, red. L. Dulik, W. Golec, Lublin 2010, s. 210.

Il. 5. Konrad Krzyżanowski, *Portret pani Ireny*, 1917 r., Muzeum Sztuki w Humaniu.

się także praca Artura Kolnika (ekspresjonisty żydowskiego pochodzenia, przez wiele lat silnie związanego z życiem artystycznym Czerniowiec) oraz portrety duchownych i prawdopodobnie miejscowych osobistości o polskiej proweniencji.

Z kolei w Muzeum Sztuki w Humaniu, ulokowanym w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (il. 4), natrafiono na kilkanaście obrazów polskich artystów. Wśród nich należy wymienić następujące nazwiska: Leopold Horowitz (malarz węgierskiego pochodzenia, przez wiele lat aktywny w Warszawie), Konrad Krzyżanowski z nieznanym i niezwykle werystycznym portretem (il. 5), Kazimierz Mordasewicz, Stanisław Rejchan i Jan Simon⁹.

⁹ Warto odnotować, że eksponowane rzeźby i obiekty rzemiosła artystycznego prawdopodobnie pochodzą z niegdysiejszych, ziemiańskich siedzib w okolicy. Najcenniejszym zabytkiem z dawnego wyposażenia kościoła pozostaje nagrobek Klementyny z Kossowskich Iwańskiej dłuta Cypriana Godebskiego.

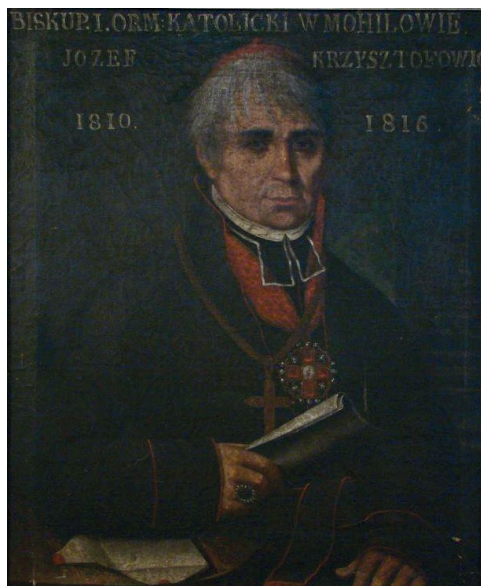
Il. 6. Wilhelm Kotarbiński, *Melodia Nilu*, ok. 1900 r., Muzeum Sztuki w Iwano-Frankiwsku.

Dawny kościół farny w Iwano-Frankiwsku został zaadaptowany na Muzeum Sztuki. Stała ekspozycja, o różnorodnym i wielokulturowym charakterze, została zasilona pracami polskich artystów, co ciekawe mało znanych. Poza Wilhelmem Kotarbińskim (il. 6) i Jerzym Kossakiem można natrafić na obrazy: Zofii Albinowskiej, Stanisława Miarczyńskiego, Aleksandra Raczynskiego i Antoniego Załuskiego¹⁰.

Jednym z etapów kwerend był także Kamieniec Podolski z tamtejszym Muzeum Historycznym, posiadającym kilka rozbudowanych działów. Z punktu widzenia przedmiotowego artykułu najważniejsza pozostaje tzw. Galeria Obrazów (w niektórych przewodnikach traktowana, jako odrębne Muzeum Sztuki). W sumie wyróżniono kilkadziesiąt obiektów o polskiej proweniencji. Wśród nich znajdują się głównie portrety duchownych (w tym dostojników kościelnych) obrządku rzymsko-katolickiego, a także Kościoła ormiańskiego (il. 7). Do tego dochodzą obiekty sztuki sakralnej (przedstawienia wybranych świętych)¹¹.

¹⁰ Dodatkowo dość dobrze – pod względem artystycznym – jest reprezentowana „lwowska rzeźba rokokowa” z pracami Jana Obrockiego, Jana Jerzego Pinzla i Macieja Polejowskiego.

¹¹ Niezwykle frapującym elementem wystawy stałej są epitafia dotyczące rodu Krasińskich. Udało się ustalić, że pochodzą z miasteczka Dunajowce na Podolu. Znajdowały się w nie-

Il. 7. Autor nieznan, *Portret dostojnika kościelnego*, Galeria Obrazów Muzeum Historycznego w Kamieńcu Podolskim.

Na szczególną uwagę w Muzeum Sztuki w Kirowogradzie zasługuje *Krwawa niedziela w Petersburgu*, autorstwa Wojciecha Kossaka (nieeksponowana ze względu na wielkoformatowość i długotrwałą konserwację). Obraz pochodzący z 1905 roku (il. 8), po II wojnie światowej został „podarowany” Józefowi Stalinowi przez Bolesława Bieruta¹². Niewątpliwie powinien doczekać się osobnego opracowania ze względów artystycznych, jak i niepospolitych peregrynacji. Z kolei na ekspozycji stałej w kirowogradzkim muzeum znajdują się obrazy Wilhelma Kotarbińskiego i Augusta Niedźwieckiego.

Obowiązkowym punktem kwerend, w drodze z Kijowa do Charkowa, była Połtawa. Okazało się, że tamtejsze Muzeum Sztuki posiada po jednym obrazie Władysława Galimskiego¹³ i Aleksandra Orłowskiego. Dodatkowo eksponowane są portrety malarzy związanych z Polską: Jana Chrzyciela

---

istniejącym już kościele, prawdopodobnie oo. kapucynów. Warto również wspomnieć, że muzeum posiada w kolekcji rzeźby Wiktora Brodzkiego (autora nagrobka Laury Przeddzieckiej w katedrze św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kamieńcu Podolskim).

¹² Informacja uzyskana od pracowników Muzeum Sztuki w Kirowogradzie.

¹³ J. Malinowski, *Malarstwo polskie XIX wieku*, Warszawa 2003, s. 252–254. Tamże reprodukcja obrazu Galimskiego *Deszcz w stepie*, ze zbiorów Muzeum w Poławie.

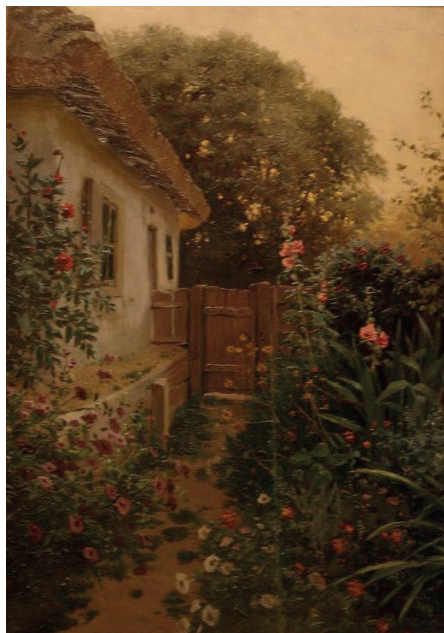
Il. 8. Wojciech Kossak, *Krwawa niedziela w Petersburgu*, 1905 r., Muzeum Sztuki w Kirowogradzie.

Lampiego (zarówno Starszego jak i Młodszego) oraz Marcello Bacciarellego (*Portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego*, wersja z 1768 r.). Wspomniane portretowe prace przypisane są do działów obejmujących malarstwo zachodnioeuropejskie. Udało się ustalić, że większość obiektów muzealnych trafiła do Połtawy z Moskwy i Kijowa, co wskazuje na charakterystyczną dla czasów powojennych decentralizację zbiorów sztuki na terenie dawnego Związku Radzieckiego.

W północno-wschodniej części Ukrainy przeprowadzono także kwerendę w Sumach – w Muzeum Sztuki im. Nikanora Onatskiego. Rozpoznano prace: Wilhelma Kotarbińskiego, Stanisława Żukowskiego, Feliksa Jabłczyńskiego, Władysława Żylińskiego. Na uwagę zasługuje postać zapomnianego pejzażysty Eugeniusza Wrzeszcza (il. 9), który w 1893 r. – wraz z W. Galimskim, W. Kotarbińskim i J. Stanisławskim – założył Towarzystwo Malarzy Kijowskich¹⁴. Zdecydowana większość obiektów o polskiej proweniencji w sumskim muzeum pochodzi z kolekcji Oskara Hansena – Polaka mieszka-

¹⁴ Tamże, s. 202, 252–253.

Il. 9. Eugeniusz Wrzeszcz, *Pejzaż wiejski*, po 1900 r., Muzeum Sztuki w Sumach.

jącego w Kijowie, dyrektora lokalnej spółki kolei żelaznej, a także mecenasa artystów¹⁵. Jego bogata kolekcja po zakończeniu I wojny światowej została znacjonalizowana i trafiła do Sum. Ten różnorodny zbiór – w ramach postulatów badawczych – wart jest obszernego opracowania¹⁶.

Wracając na Podole koniecznie trzeba wspomnieć o Muzeum Sztuki w Winnicy, gdzie znajduje się co najmniej kilkadziesiąt poloników. Na wystawie stałej prawdopodobnie większość malarstwa zachodnioeuropejskiego i polskich portretów (il. 10) pochodzi z nieodległego Tulczyna – z kolekcji pałacowej rodziny Potockich. Wśród nich znajdują się prace takich artystów jak: Marcello Bacciarelli, Leopold Horowitz, Hieronim Jasiński, Jan Chrzyciel Lampi (Starszy), Tytus Maleszewski, Wojciech Mizewicz, Józef Simmler, Jan Simon, Wincenty Smokowski. Część z tych obiektów posiada, naniesione na licu płótna, sygnatury charakterystyczne dla XVIII i XIX-wiecznego sposobu znakowania polskich kolekcji artystycznych.

---

¹⁵ *Aukcja sztuki dawnej*, 11 VI 2015, katalog, Dom Aukcyjny Desa Unicum, Warszawa 2015, poz. 31.

¹⁶ Według pracowników muzeum w Sumach ich zbiory, poza obrazami polskich artystów, zawierają także kilkadziesiąt grafik oraz blisko 300 medali i pieczęci o polskiej proveniencji.

Il. 10. Autor nieznan, *Portret Józefa Potockiego, hetmana wielkiego koronnego*, ok. 1750 r., Muzeum Sztuki w Winnicy.

Na koniec niniejszego artykułu należy przypomnieć o Muzeum Krajoznawczym w Żytomierzu, w którym przez wiele lat trwał generalny remont i ekspozycja nie była dostępna. Częścią tej placówki pozostaje tzw. Galeria Obrazów, w której znajdują się obiekty o polskiej proweniencji. Pochodzą z Romanowa (usytuowanego blisko 80 km od Żytomierza), który szczycił się niegdyś potężnym klasycystycznym pałacem, wybudowanym dla polskich hrabiów Ilińskich. Właśnie z tej pałacowej kolekcji żytomierskie muzeum zasiliły obrazy takich artystów jak: Michalina Ilińska, Jan Moraczyński, Józef Oleszkiewicz, Józef Prociński, Karol Schweikart, Leonard Straszynski¹⁷.

---

¹⁷ Informacje uzyskane od pracowników Muzeum Krajoznawczego w Żytomierzu.

Odnalezione i przytoczone wyżej malarskie polonika w zbiorach ukraińskich instytucji muzealnych są potwierdzeniem wielowiekowego oddziaływania polskiej kultury materialnej na tych terenach. Wypada żywić nadzieję, że dalsze kwerendy w muzeach Ukrainy przyczynią się do rozpoznania kolejnych, nieznanych dzieł artystów polskich, polskiego pochodzenia lub w Polsce działających. Badania naukowe stanowić mogą także asumpt do współpracy polskich i ukraińskich instytucji na polu wydawniczym i wystawienniczym.

BIBLIOGRAFIA

- Aukcja sztuki dawnej*, 11 VI 2015, katalog, Dom Aukcyjny Desa Unicum, Warszawa 2015, poz. 31.
- Goch M., *Spuścizna artystyczna Wilhelma Kotarbińskiego w zbiorach muzeów Kijowa* [w:] red. W. Walczak, K. Łopatecki, *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, Białystok 2010, s. 141–151.
- Góronowicz M.A., *Akademickie prace Jana Ciąglińskiego (1858–1913)* [w:] Henryk Siemiradzki i akademizm, red. J. Malinowski i in., Warszawa–Toruń 2016, s. 401–409.
- Janiszewska-Jakubiak D., *Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Prace Departamentu Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. I, Białystok 2010, s. 11–19.
- Kasprzak A.J., Skoropadowa H., *Europejskie szkło od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Warszawa 2008.
- Kresy w fotografii Henryka Podłębskiego*, red. L. Dulik, W. Golec, Lublin 2010.
- Malinowski J., *Malarstwo polskie XIX wieku*, Warszawa 2003.
- Petrus J.T., *Inwentaryzacja polskiego dziedzictwa kulturowego w muzeach ukraińskich*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. II, Białystok 2010, s. 11–12.
- Pollack M., *Po Galicji. O chasydach, Hucułach, Polakach i Rusinach. Imaginacyjna podróż po Galicji Wschodniej i Bukowinie, czyli wyprawa w świat, którego nie ma*, Wołowiec 2007.
- Szablowska A.A., Mariana Seńkiw, *Plakat polski ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Warszawa 2009.

Summary

Forgotten Painted Polonica in the Collections of Ukrainian Museums

The article presents the results of research carried out in the years 2009–2014 in museums of Ukraine as part of a research programme of the Department of Cultural Heritage (currently, Department of Cultural Heritage and War Losses) of the Ministry of Culture and National Heritage. The objective was of the research was preliminary diagnosis of Polonica (mainly paintings) present in museums other than in Kiev or Lviv, previously not recorded by Polish researchers.

The work was carried out in museums in: Kharkiv, Chernivtsi, Uman, Ivano-Frankivsk, Kamianets-Podilskyi, Kirovohrad, Poltava, Sumy, and Vinnytsia. The research resulted in finding many unknown paintings of outstanding Polish artists such as: Henryk Siemiradzki, Wilhelm Kotarbiński, Wojciech Kossak, Konrad Krzyżanowski, Aleksander Orłowski, or Józef Simmler.